

кланяються під оплески глядачів. Цей момент є емоційною кульмінацією, доказом визнання та своєрідним завершенням дійства. Діти відчують себе дуже щасливими, що дає їм стимул до майбутньої діяльності.

Звісно, у силу своїх індивідуальних можливостей, не всі молодші школярі з вадами інтелектуального розвитку здатні виконувати ролі казкових персонажів. Для таких дітей дуже корисним буде виступити у іншій ролі – ролі глядача вистави. Учні залюбки спостерігають за дійством, а потім обговорюють виставу з вчителем, відповідають на поставлені запитання, по можливості висловлюють власну думку.

Ефективним прийомом у створенні ситуації є звертання до глядачів – начебто від імені ляльки. Діти охоче виконують її прохання, задовольняють бажання. Цим самим вони виявляють до неї співчуття, турботу, увагу та шанобливе ставлення, сприймають як живу істоту, ніжно опікуються, піклуються [4, с. 215].

Висновки. Підготовка і показ лялькової вистави – це творча діяльність, це інтегроване заняття, воно синтезує різноманітні знання та вміння дітей, сприяє розвитку їхніх творчих та комунікативних здібностей.

Основною метою роботи лялькового театру у початкових класах спеціальної школи є створення умов для розвитку творчих здібностей учнів, формування моральних цінностей та орієнтирів особистості, розвиток комунікативних навичок, забезпечення естетичного виховання. Театральні ігри, підготовка лялькових вистав сприяють розвиткові всебічних знань, умінь та творчості школярів. Діти, готуючись до лялькової вистави, випробовують себе як актори, художники, співаки, музиканти.

У початкових класах спеціальної школи ляльковий театр має переваги над інсценізацією, декламуванням тощо. Саме тут мають змогу розкритися здібності дітей, особливо сором'язливих, певною мірою закомплексованих. Звикаючи до участі у виставі за ширмою (де дитину не бачать), вона легко набуває впевненості у своїх силах, вільно виступає перед однолітками, стає активнішою на уроках, у міжособистісних відносинах з дітьми та дорослими.

Отже, ляльковий театр допомагає дитині з обмеженими можливостями розкритися, позбутися замкнутості, розширити словниковий запас. Крім того, театральна діяльність допомагає дитині опанувати сюжетно-рольовою грою та комунікативними навичками, виховує відповідальність та розвиває позитивні моральні якості особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрианова-Голицына И.А. Я познаю мир: Детская энциклопедия: Театр / И.А. Андрианова-Голицына. – М.: ООО «Изд-во АСТ», ООО «Изд-во Апрель», 2000. – 448 с.
2. Борщаговська Т. Театралізовані ігри як засіб розвитку творчих здібностей дошкільнят / Т. Борщаговська // Палітра педагога. – 2003. – № 1. – С. 21.
3. Генов Г.В. Театр для малышей / Г.В. Генов. – М.: Просвещение, 1968. – 134 с.
4. Иванцова Л. Мир кукольного театра / Л. Иванцова, О. Коржова. – Ростовна-Дону: Феникс, 2003. – 320 с.
5. Лабінський М.Г. Театр ляльок // Українська Радянська Енциклопедія. — 2-е видання. — Т. 11. — Книга 2. — Київ, 1984., стор. 168
6. Приходченко К. Історичний екскурс феномену театралізованої гри як засобу естетизації студентів вищого навчального закладу / К. Приходченко // Гуманзація навчально-виховного процесу – Спецвипуск 5 – Слов'янськ – 2010 – С. 33 – 39.

УДК 612.017:613.96-056.264

АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЗАЙКАННЯМ

Кривцова О.Я.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

У статті подано результати дослідження впливу емоційних станів і потребомотиваційного компонента на навчальну діяльність підлітків із зайканням, які є складовими адаптаційного процесу. Високий рівень кореляційних зв'язків адаптації визначено за показниками вибору таких ціннісних мотивацій, як прагнення до внутрішніх установок, а саме: орієнтації на процес, роботу та владу.

В статті розглядається дослідження впливу емоційного стану і мотиваційно-потребностного компонента на навчальну діяльність підлітків із зайканням, як складових адаптаційного процесу. Виявлено високий рівень кореляційних зв'язків адаптації з показателями

выбора таких ценностных мотиваций, как стремление к внутренним установкам, а именно ориентации на процесс, работу и власть.

The purpose of work is the definition of influence emotional state and a motive-demand component on the formation of adaptation process. The high level of correlative links of adaptation are found with the index of choice of the such valuable motivations as an aspiration of inner purposes: an orientation on a process, work and power.

Ключові слова: мотивація, емоційні стани, адаптація, підлітки, заїкання.

Ключевые слова: мотивация, эмоциональные состояния, адаптация, подростки, заикание.

Key words: motivation, emotional states, teenagers, adaptation, stuttering.

Постановка проблеми. Навчальну діяльність підлітків із заїканням можна охарактеризувати як багаторівневий процес, що має часові, просторові та структурологічні характеристики і пов'язаний з різноманітними стимулами діяльносної активності, одні з яких є основними, домінуючими, а інші – підпорядкованими. Успіх будь-якої діяльності визначається не лише здібностями й умовами, але і прагненням отримати певний результат, або продукт діяльності. Продуктом діяльності підлітків із зазначеною вадою мовлення є сукупність знань, умінь і навичок, які вони отримують під час навчання, а залежно від того, комплексом яких мотивів була скерована діяльність, залежить розвиток підлітків і рівень їх подальших особистісних і професійних досягнень, соціальна зрілість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ролі емоційного аспекту, мотиваційного компонента в адаптаційному процесі, що визначає можливості підлітків щодо навчальної діяльності в умовах підвищеної стресогенності та гіперінформатизованості залишається актуальним у зв'язку з невирішеністю цієї проблеми у вітчизняній науці, незважаючи на певну кількість концепцій, напрямків, наукових шкіл [1]. Закономірність розкриття адаптаційних можливостей пов'язана не лише зі з'ясуванням первинних спонукальних сил навчальної активності, а із визначенням комплексу цілеспрямованих дій та їх зв'язку з результатами навчальної діяльності підлітків із труднощами у мовленнєвому спілкуванні. Таким чином, поняття «мотиваційно-потребова сфера» не повинно обмежуватися психологічним аналізом, оскільки включає також і дослідження емоційної складової й індивідуальних особливостей поведінки підлітків та їх навчальної діяльності.

Поки що немає конкретно визначених рекомендацій щодо формування індивідуального мотиваційного компонента навчальної діяльності підлітків із заїканням. Проблема залишається актуальною ще й тому, що у світі не існує двох абсолютно однакових людей, тому немає й універсального способу мотивації до на необхідних дій і вчинків. Одні й ті ж мотиваційні фактори можуть викликати найрізноманітніші поведінкові реакції, і, навпаки, формування конкретної поведінки в різних осіб визначається не одними й тими самими факторами, або їх комбінацією. Усе залежить від конкретного суб'єкта, його особистісних рис, потреб, конкретної ситуації, типу діяльності та багатьох інших факторів.

Складність формування мотивації до навчання у підлітків із заїканням впливає на адаптаційні можливості, погіршує їх навчальні досягнення та відображається на загальному стані здоров'я.

Науковці поняття «мотивація» розглядають з точки зору системи факторів, які детермінують поведінку дитини [1], як процес стимуляції та підтримки поведінкової активності на необхідному рівні [4], в онтогенетичному аспекті, а також з позицій системно-мотиваційно-діяльносного підходу [6].

Мета дослідження. Дослідити вплив потребомотиваційного й емоційного компонентів на адаптацію підлітків із заїканням до навчальної діяльності.

У дослідженні використані такі **методи:** теоретичний аналіз і узагальнення; психологічне тестування (методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у потребомотиваційній сфері (за О. Ф. Потьомкіною) [5], діагностика соціально-психологічної адаптації (за К. Роджерсом і Р. Даймондом) [5]; дослідження емоційної складової (за М. Люшером) [2]; статистична обробка даних за загальноприйнятими методиками варіаційної статистики та програмою «STATISTICA».

Обґрунтування результатів дослідження. Дослідження проводилося у 2010-2011 н.р. Всього в дослідженні прийняли участь 32 особи, віком 10–16 років – діти підліткового віку, які мають тяжкі порушення мовлення (заїкання).

Особливості соціально-психологічної адаптації цієї категорії респондентів і пов'язані з нею риси особистості досліджувалися за відомою методикою К. Роджерса й Р. Даймонда [5], при цьому визначалися такі показники адаптованості: «самоприйняття – неприйняття себе», «прийняття інших – неприйняття інших», «емоційний комфорт – емоційний дискомфорт», «внутрішній контроль – зовнішній контроль», «домінування – веденість», «ескапізм», «інтернальність». Респонденту під час бланкового тестування, пропонується оцінити за 7-бальною шкалою (від 0 до 6) 101 твердження таким чином, наскільки кожне з них відповідає його психологічним особливостям. Оцінювання за методикою проводиться підрахуванням «сирих» балів за ключем. Відповідно

визначених тестом норм можна зробити висновок про рівень розвитку в досліджуваних особистісних характеристик.

Діагностика соціально-психологічних установок особистості у потребомотиваційній сфері (за О.Ф.Потьомкіною [5]) дозволила визначити такі компоненти, як «альтруїзм – егоїзм», «процес – результат», «свобода – влада» та «праця – гроші». Обробка даних проводилась за ключем, результат обстеження відображали графічно. Для цього на системі координат відкладали від центру (точка О) кількість балів, що відповідали отриманим даним, потім усі точки з'єднували. У результаті отримували площину, яка відображала кількісні та якісні показники особливостей мотиваційних установок.

Відповідно отриманих результатів підлітків було поділено на такі групи:

1. Група підлітків із низьким мотиваційним компонентом, у яких всі орієнтації виражені слабо (на системі координат незначна за площею фігура).

2. Група підлітків із дисгармонійними орієнтаціями, у яких деякі орієнтації виражені сильно, а інші можуть бути незначними або взагалі відсутніми (на системі координат нерівномірні контури отриманої площі фігури).

3. Група високо мотивованих підлітків із гармонійними орієнтаціями. Усі орієнтації виражені сильно й відносно рівномірно (площа фігури у системі координат з рівними контурами, максимальних розмірів).

Під час аналізу отриманих даних тестування мотиваційної сфери було виявлено велику групу осіб із дисгармонійними орієнтаціями (65 %). Але серед дівчаток, порівняно з хлопчиками, кількість осіб із високо мотивованими, відносно гармонійними орієнтаціями є вірогідно більшою. Це вказує на краще усвідомлення ними необхідності активної життєвої позиції, на більшу відповідальність як рису особистості та на більш високу потребу отримання кращих знань для подальшого розвитку та самореалізації.

Дослідження потребомотиваційної сфери підлітків дозволило виявити показники, які було розподілено за іншими критеріями на дві великі групи. До першої групи увійшли особи з високими показниками внутрішнього мотиваційного компонента (орієнтації на процес, егоїзм, роботу, владу), до другої – за зовнішнім мотиваційним компонентом (альтруїзм, свобода, результат, гроші). За методом кореляційного аналізу визначено достовірні зв'язки ($p < 0,05$) між значущістю для особистості прагненням свободи та показниками рівнів адаптації за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда. Достовірними також є кореляційні зв'язки між прагненням до свободи та до емоційного комфорту ($r = 0,54$), інтернальністю ($r = 0,67$) та здатністю особистості до «прийняття інших» ($r = 0,62$).

Ескапізм, або уникнення від проблем, як риса характеру особистості проявляється у неможливості самостійно знайти вихід із ситуації, що склалася, щоб припинити виникнення подальших ускладнень. Це своєрідна захисна реакція, запобігання можливим негативним наслідкам.

Кількість кореляційних зв'язків ескапізму незначна і складає всього лише 0,6 % від усіх можливих, але простежується чітко розмежування кореляції за статтю. Позитивну кореляцію ескапізму отримано у хлопчиків за таким показником як брехливість ($r = 0,77$). Дизадаптивність ($r = 0,56$) як показник того, що не всі учні витримують навчальні навантаження, характеризує бажання перенести провину із себе на інших людей чи обставини, таким чином знизити негативний вплив невдач на власну самооцінку чи оцінку власних дій сторонніми людьми – учителями, друзями, батьками. Імовірно, саме це і сприяє підвищенню внутрішнього та зовнішнього контролів ($r = 0,54$, $r = 0,63$ відповідно).

Негативні кореляційні зв'язки ескапізму спостерігаються переважно у підлітків адаптованих до навчання ($r = -0,78$), здатних до «прийняття інших» ($r = -0,78$), з високим самоприйняттям ($r = -0,69$) та високим емоційним комфортом ($r = -0,67$).

Інтернальність вважається позитивною якістю особистості, що характеризується здатністю до внутрішньої відповідальності за те, що відбувається з нею, умінням контролювати, усвідомлювати ситуацію, свої вчинки. Такі люди урівноважені, доброзичливі, упевнені в собі, послідовні у досягненні поставленої мети, незалежні.

Відповідно до отриманих даних інтернальність підлітків негативно корелює із веденістю (підпаданням під вплив): у хлопчиків $r = -0,69$, у дівчат $r = -0,51$.

Результати проведеного обстеження за вибором кольорів констатували, що підлітки з вадами мовлення мають різні порушення психоемоційної сфери.

Так, у найбільшій кількості осіб (від 44,5 % до 77,3 %) відзначається середній рівень досліджуваних показників психоемоційного стану. Частка осіб, які мають високий рівень тривожності, психічної втоми, емоційного стресу достатньо значна (43,9%–50,1%). Це пояснюється переживанням за неможливість вільно спілкуватися з однолітками, чітко відповідати на уроках, вільно висловлювати свої думки і не бути осміяними за свої вади.

Кореляційний аналіз виявив взаємозв'язки між психоемоційними показниками. Так, вірогідні коефіцієнти кореляції було знайдено між показниками працездатності та саморегуляції ($r = 0,72$), тривожністю та психічною втомою ($r = 0,69$), тривожністю та вегетативним коефіцієнтом ($r = 0,75$), що може пояснюватися спільними

механізмами нейрогуморальної регуляції процесів.

За результатами проведення методики М. Люшера (кольоровий тест) можна зробити висновок про те, які основні методи або засоби впливу обирає людина, щоб досягти певного результату.

Так, на двох перших позиціях найхарактернішим вибором (у 19,2 %–25,1 % осіб) було поєднання жовто-фіолетового або синьо-зеленого та червоного кольорів. Основною характеристикою поєднань цих кольорів є бажання звільнитися від емоційного стресу, конфліктів і різноманітних протиріч у повсякденному житті. Вибір синьо-зеленого кольору вказує на бажання змінити на краще ситуацію, у якій знаходиться людина і на необхідність набуття впевненості у собі. Якщо першочергово людина обирає синій колір, а це 34,2% осіб, то це свідчить про потребу в емоційному спокої, гармонії та відпочинку. Якщо перевагу у виборі віддано жовтому кольору, значить існує потреба в розумінні і схваленні поведінки оточенням, підлітку не вистачає підтримки.

Вибір фіолетового та червоного кольорів (15,5% та 18,2% відповідно) вказує на наявність стресового стану, потяг до життя, звільненого від тягарів, отримання самостійності в діях, а також на потребу у підвищенні рівня самооцінки.

11,7% досліджуваних віддали перевагу чорному та сірому кольорам, а це вказує на наявність відчуття безнадійності. У такому стані підлітки протистоять усьому неприємному для них, дратівливому, проявляють неадекватність поведінки. Вони намагаються змінити ситуацію будь-яким шляхом, залежно від стану нервової системи, рівня культури та виховання. У 33,9 % підлітків із заїканням спостерігаються негативні зрушення в психоемоційному стані. Тому, безперечно, з ними необхідно проводити виховну та корекційну роботу.

Висновки. Аналіз літературних джерел обраного напрямку дослідження свідчить про недостатню вирішеність проблеми педагогічного забезпечення мотиваційного компонента в адаптаційному процесі підлітків із заїканням.

1. Дослідження ціннісних орієнтацій потребомотиваційного компонента й адаптаційних можливостей підлітків вказує на зв'язок рівнів розвитку внутрішніх і зовнішніх стимулів, низьку здатність підлітків із заїканням адаптуватися до умов навчання.

2. Корекція емоційних станів і формування ціннісних орієнтацій допоможе індивідуалізувати та полегшити формування стійкого адаптаційного потенціалу підлітків із вадами мовлення та прискорить їх соціалізацію.

Подальша наукова робота буде спрямована на розкриття сутнісного компонента індивідуалізації корекційного впливу для покращання адаптаційних можливостей підлітків із заїканням і збереження їх здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Занюк С. С. Психологія мотивації : [навч. посібник] / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
2. Люшер М. Цветовой тест Люшера : [психологический практикум] / пер. с англ. А. Никоновой. – М. : ЭКСМО, 2004. – 160 с.
3. Макаренко М. В. Методика проведення та оцінки індивідуальних нейродинамічних властивостей ВНД людини / М. В. Макаренко // Фізіол. журнал. – 1999. – № 4(45). – С.123–131.
4. Маслоу А. Мотивация и личность : Пер. с англ / А. Маслоу. – [3-е изд]. – СПб : Питер, 2008. – 352 с.
5. Практическая психодиагностика / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара : Издат. дом «Бахрах», 1998. – 672 с.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – М. : Педагогика, 1986. – 407 с.

УДК 376.36

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

Кузнецова Т.Г.

Слов'янський державний педагогічний університет

В статті представлені результати експериментального дослідження особливостей образотворчої діяльності розумово відсталих дошкільників. Показана залежність змісту малюнків від рівня сформованості соціального досвіду дітей. Визначені умови, які сприяють розвитку соціального досвіду розумово відсталих дітей.

В статье представлены результаты экспериментального исследования особенностей изобразительной деятельности умственно отсталых дошкольников. Показана зависимость содержания